

Te korero a nga pakeke o Te Wairoa ki au ko Tiakiwai anake ratou ko tona hapu ko 'Kahu' kaore i haere i te amio-whenua. Na tona atua i arai koi haere. Tera hoki tetahi ope kei te haere mai ki te patu i nga tangata o Te Wairoa, koi taha nga toa, ka haeretia mai ka patua noatia nga tangata i muri nei. Koirā i araitia ai e te atua o Tiakiwai kia kaua hei haere.

KAORE RA A TOKA-A-KUKU I HORO

Kaore tonu hoki e horo. Kua whakaaturia ake nei hoki nga ahuatanga o te pa nei; te moana; te kahupapa kohatu; te manga; te ngahere ururua; te maioro; te ahanoa; te ahanoa.

Ma te tianara pera anake me Hongi Hika ra pea e taea ai, ina hoki i taea ai a Matitaki, a Mokoia, a whea ake pa, a whea ake o nga pa kaha o tera takiwa.

TE PUPURI O TE PA

Ko nga kai pupuri o te pa ko nga hapu katoa o Te Whanau-a-apanui i waenganui o Haparapara awa me Tikirau: Timata i Tikirau koianeī aua hapu:—

Te Whanau-a-pararaki, Te Whanau-a-Maruhaeremuri, Te Whanau-a-Kahurautao, Te Whanau-a-Kaiaio, Te Whanau-a-Te Ihutu, Te Whanau-a-Te Uuanga (me Te Whanau-a-Hinetekahu. I raro enei hapu i o ratou na rangatira.

Nga hapu katoa e noho mai nei i waenganui o Tikirau me Haparapara awa i tenei ra he uri katoa no nga tupuna i roto o Toka-a-Kuku i te tau 1836. Ko Te Whanau-a-apanui o Haparapara ki Hawaii, kaore i tae ki roto i te pa. Ko nga rangatira whakahaere i te iwi i taua wa ko Wharau (na Te Ngahue-o-Te Rangi) ko Whatau-karangahuaona te waiata nama 110) ko Tawatihitihi, ko Te Ao Pururangi, ko Tatuaharakeke ko Te Kainui, ko Te Matenga, ko Te Paretiti, ko Tamatamarangi, ko Te Mangokaitipua, ko Te Koha, ko Paratene Te Whare-tatarakau, me etahi atu.

Kaore a te Whanau-a-apanui o te taha hauauru o Haparapara awa, tae ki Hawaii i whakaae ki tenei kaupapa, ina ra ki te huihui mai ki roto i te pa. Ko te whangai ia i ahu tonu mai i reira.

TE PAREKURA O TE WHANAU-A-APANUI.

I mua tata atu o te taenga o te taua ki Toka-a-Kuku, ka haere tetahi ope o Te Whanau-a-apanui ki Turanga, ko Tuteranginoti te rangatira me te toa o taua ope. Kei Te Muhunga (Ormond) ka hinga i a ratou te iwi kaainga, o te Aitanga a-Mahaki, e kiia nei ko 'Te puta i Te Muhunga.'

Te Hoking ki te kaainga, ka kiia atu e te tiaki kaainga he ope to Ngapuhi i tae mai ki te patu tangata i Maraenui. Ko Tarapatiki te rangatira o tena ope. Ka pepeha a Te Rangi-